

N. Sándor László • A pátriárka alkonya

1995.01.14

Öreg hiba lenne, ha Benedek István nyolcvanadik születésnapjáról kizárólag az az "új csapat" emlékezne meg, amelyet ő legitimizál, akik pajzsul és lobogóul használják és körülöngylik a nagy tudóst, az esendő embert. Benedek Istvánnak volt azonban egy másik, a jelenleginél népeesebb olvasói köre a hatvanas, hetvenes években. Beletartoztak magától értetődően olyanok, akiket ő ma a magyarságban élő "ellenséges idegentestként" aposztrofál; akikről úgy véli, hogy "magyarrá kellett volna tenni vagy visszaküldeni őket oda, ahonnan jöttek". Ez a régi cserbenhagyott olvasóközönség ma nem rokonszenvez a nekik is izenő író-pátriárkával. E nyolcvanadik születésnap méltatlan kezelése azonban kirekesztené a magyar értelmiségből századunk második felének egyik legeredetibb természettudósát, ismeretterjesztőjét és közíróját. Csak azért, mert politikusként olyanok társaságába keveredett, akiknek ideológiáját számos alkalommal ostromozta. Ady Endrével szólván, a "félig-élőknek, habzó szájúaknak, magyarkodóknak, ködevőknek" kompániájába. Benedek István pátriárka korában írt friss cikkeit és egyéb megnyilvánulásait azonban el fogja mosni az idő, négy évtizeden át írt tanulmányainak javát pedig reméljük, a kortársaknál sokkal inkább értékeli majd az utókor tudománya.

Hiszen az ő Aranyketrecét olvasva egy egész értelmiségi nemzedék tanulta újra a kitagadott Freuddal együtt mesterségesen elfeledtetett humánus szemléletet: az elmebetegként kezelt, valamint az épnek minősített ember közé nem szabad falat húzni. Azokat, akik korábban vulgármarxista közhelyként kezelték a fejlődés fogalmát, Benedek István Lamarck könyve megajándékozta a transzformizmus fogalmával és kézenfogva vezette őket a tágan értelmezett élettan történetén végig egész a felvilágosodástól a genetika és molekuláris biológia forradalmának kapujához. Akit Benedek István kalauzolt Dosztojevszkij keserves életútján és ő igazított el kedvenc szerzőjének regényírói pályáján, megérthettek valamit abból, hogyan fedezte fel a huszadik század nemcsak a termelési erőket odakünn, hanem az ösztönöket idebenn. Akik orvostörténeti portréit végigélvezték, megtanulták, hogyan lehet kritikusan csodálni az orvosi mesterség-művészetet és gyűlölni az orvosi kufárságot.

Ha mást nem írt volna csak a felsoroltakat, akkor is másodrangúnak s jelentéktelen kitérőnek kellene tekinteni Benedek életpályáján az 1990 óta megjelentetett alkalmi pamfletet, a jobboldali körökben nagy tetszéssel fogadott közéletiséget.

De Benedek István életművének, tudományos értékénél nem kevésbé becses az a humánus szemlélet, amely memoárjellegű írásait áthatotta volt az ötvenes-hatvanas-hetvenes években. Gondoljunk csak arra az empátiára, ahogyan a Karinthy családot, benne Karinthy Gábort, a költőt kezeli. És mindennél fontosabbnak tetszik az a gondolati építkezés, ahogyan az igazi nemzeti értelmiséget reprezentáló családi örökséget asszimilálta, életre keltette a '70-es évek Benedek István.

Az 1977-ben a Magvető Tények és Tanúk sorozatában kiadott Benedek Marcell-életrajz – pontosabban breviárium – lenyűgöző anyaga olyan életutat és családi örökséget tár fel az olvasónak, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagynia senkinek, aki az igazi magyar magyar szellemi értékekre érzékeny. Hiszen a most nyolcvanesztendő pátriárka szintén pátriárka életkort megért atyja ugyancsak nagy pályát tett meg azóta, hogy a "szellem proletárjait" egyesülésre szólította fel 1918-ban a tanárkongresszuson, majd állását veszítette a magyar kommun után. A Délsziget című dramatizált esszéiben a vulgármaterializmussal vitatkozó, a nemzeti kultúra értékeire oly érzékeny Érdy tanár úr: Benedek Marcell hasonmása természetesen nem teljesen azonosítható a Lukács György, Alekszander Bernát és a Szabó Ervin köréhez tartozó gondolkodóval. Szellemisségének lényege mégis az maradt a változás közben is, aki volt magyar humanista polgár. Benedek Marcell teljes örökségének teljessége fiának szent volt.

Annál fájóbb kérdés: hogyan lett a mai világpolgárokból a magyar nép ellenségét gyanító, a mai értelmezésű nép-nemzeti jobboldaliságot vállaló, a MÚK percmemberkéivel szolidarizáló dilettáns politikus, a jobboldali Pest Megyei Hírlapot pénzelő díszmagyar, az "ébredő" magyarokat megvető Benedek Elek unokájából, Benedek Marcell fiából?

Próbáljuk megfejteni. Az egykori kolozsvári professzor örök perifériára szorítotttsága és magányossága, majd fokozatosan kifejlődő tudathasadásos érzékenysége szerepet játszhatott abban, hogy csapatot keresett magának és végül nagyon rossz csapatot talált. Az el nem ismertség, a frusztráltság tudományos-írói tevékenységének tünt mivolta a "mindent, csak ezt ne" irányába taszította a volt kolozsvári egyetemi tanárt.

A szocializmus radikális elutasítása közben azonban Benedek professzor kéz a kézben haladhatott volna a hetvenes-nyolcvanas években például Konrád Györggyel és **Eörsi Istvánnal** is, éppen. A "Kedves Konrád György" címzetű nyílt levélben a Charta-tüntetések idején, melyben Benedek inkább magyarodik, mint támad, tulajdonképpen utalt is ilyenfajta érintkezési pontokra. Ha mégis a Konrádnál, Tamás Gáspárnál, Vitányinál, Kosárynál, Göncznél, a Lukács-tanítványoknál silányabb és velük szembenálló politikai gondolkodók vonták körükbe az öregedő író-tudóst, az magyarítható a magyar liberalizmusnak a nemzeti kérdésben tanúsított lanyhaságával is, talán azzal, hogy pusztán emberjogi kérdésként érzékelték a határainkon kívül rekedt magyarság ügyét. Szellemtestvéreket keresvén, Antall Józsefben lelt partnert és harcostársat eredetileg Benedek. Azt azonban már alig érzekelte – legalábbis a nyilvánosság előtt nem – hogyan volt kénytelen eltávolodni a már súlyos beteg miniszterelnök a magyar szélsőjobbtól, s szembefordulni vele. Benedek eleresztette füle mellett azt az ócsárló szitoközönyt is, amit a halott politikus a Csurka köré tömörültektől kapott. Míg a halott Antall és a szellemi élőhalott Csurka tűz és víz, Benedek István teljes szolidaritást vállalt a hírhedt Néhány gondolattal, mi több, védelmébe vette azt.

Minek nevezzük ezt a magatartást? Véteknek? Vagy ami rosszabb: hibának? A megrendült nagy öregember gyengeségének? És Stefan Zweiggel értvén egyet, mi régi olvasók meg is bocsássuk? Az életpálya egészét értve, értékelve, megtehetjük ezt is.

Nem bocsátanak meg mások: hogy a "Toronyórt", a Benedek által szintén méltányolt Bálint Györgyöt idézzem, perszifláljam: az "ősök csak sűrű és zárt sorokban hallgatnak az idő mélyén. "

Vajon megbocsátanak-e ők a mai írástudónak mindazért, amit az utóbbi időben írt, mondott, tett?